

Assessing the Legal Value (Maliyyat) of Cryptocurrencies with Emphasis on the Foundations of Imam Khomeini

Ahmad Ali Yousefi¹ | Ahmad Mohammadi^{2*}

1. Associate Professor, Islamic Culture and Thought Research Institute, Tehran, Iran.

2. PhD (Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law), Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract
<p>Article type: Research article</p> <p>Article history: Received: July 05, 2023 Received in revised from: December 11, 2023 Accepted: December 19, 2023 Published online: July 21, 2025</p> <p>Keywords: Cryptocurrencies, Legal value (Maliyyat), Digital currencies, Imam Khomeini, Cryptographic currencies</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p>*Corresponding author: mohamadi.ahmad@ut.ac.ir</p>	<p>Today, cryptocurrencies, as a new form of money, have become the focus of attention for both small and large investors and account for a significant portion of transactions. The novelty of this type of currency and the numerous ambiguities regarding their nature have caused confusion and doubt in society about how to deal with them. One of the most important challenges in this regard is whether cryptocurrencies possess legal value (maliyyat). Given that in Imami jurisprudence, the possession of legal value by both the price and the goods sold is considered a condition for the validity of a sale, this research first examines the concept of legal value and Imam Khomeini's definition of it. Then, based on his definition and foundations regarding this issue, the existing ambiguities concerning the legal value of cryptocurrencies are re-examined and analysed. Imam Khomeini considers the basis and foundation of the legal value of any object to be the degree of desire (raghbat) of discerning rational individuals ('uqalā'). Based on this definition, criteria such as having benefit, political considerations, transferability, and legitimacy are effective in the desire or lack thereof of rational individuals towards cryptocurrencies. Legitimacy and the extent of its influence on the desire of rational individuals towards cryptocurrencies is the most important challenge in this field. Since Imam Khomeini considers illegitimacy to be a barrier to the consequent effects of legal value, this matter was researched and analysed in three sections: primary ruling (ḥukm awwalī), secondary ruling (ḥukm thānawī), and governmental ruling (ḥukm ḥukūmatī). It became clear that the doubts surrounding the illegitimacy of the cryptocurrency market in these three areas are unfounded, and according to the foundations of Imam Khomeini, cryptocurrencies possess legal value.</p>
<p>Cite this article: Yousefi, A. A. & Mohammadi, A. (2025). Assessing the Legal Value (Maliyyat) of Cryptocurrencies with Emphasis on the Foundations of Imam Khomeini. <i>Matin Research Journal</i>, 27 (107), 123-149. https://doi.org/10.22034/matin.2021.293697.1903</p> <p> © The Author(s). Publisher: Research Institute of Imam Khomeini and Islamic. This is an open-access article distributed under the CC BY (license http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).</p>	

Introduction

The emergence of new financial technologies, including cryptocurrencies, has placed new jurisprudential challenges before jurists. One of the most fundamental of these challenges is determining the legal value (māliyyat) of cryptocurrencies. Given that in Imami jurisprudence, the possession of legal value by both the price (thaman) and the goods sold (muthman) is considered a fundamental condition for the validity of a sale (bay'), determining the status of the legal value of cryptocurrencies is necessary for ascertaining the Islamic legal ruling (ḥukm shar'ī) concerning transactions related to them. This research, focusing on the foundations laid by Imam Khomeini—a comprehensive jurist who paid special attention to novel issues—seeks to answer this fundamental question: From a jurisprudential perspective, do cryptocurrencies possess legal value, and can they be the subject of valid transactions?

Literature review

Discussions related to cryptocurrencies, due to their novelty, have not yet found a wide place in jurisprudential research. Among existing studies, some works have primarily focused on introducing blockchain technology and cryptocurrencies. In the field of jurisprudential research, articles such as “Jurisprudential Study of Virtual Money” (Soleimanipour et al., 2017), “Jurisprudential Analysis of the Functions of Cryptographic Currencies” (Navvab Pour et al., 2018), and “Jurisprudential Study of Mining and Trading Cryptocurrencies” (Kheradmand, 2019) have been written. However, none of these studies have specifically addressed the issue of the legal value of cryptocurrencies with emphasis on the foundations of Imam Khomeini. Therefore, this research aims to fill this gap.

Research Method

This research has been conducted using a descriptive-analytical method and library resources. In the first step, the concept of property (māl) and legal value (māliyyat) in Imami jurisprudence, especially from the perspective of Imam Khomeini, has been explained. In the second step, these concepts have been applied to the phenomenon of cryptocurrencies. Finally, the jurisprudential doubts (shubuhāt) related to the legal value and legitimacy of cryptocurrencies have been critiqued and examined.

Research Findings

1. The Concept of Legal Value from Imam Khomeini's Perspective

Imam Khomeini, in defining property (māl), emphasizes a customary ('urf) criterion. He defines property as something that is desired by discerning rational individuals ('uqalā' al-ahl al-daqāt), and for which people are willing to pay a consideration. From his perspective, factors such as having a rational benefit (manfa'at 'uqlā'iyyah), capability of transfer and possession (qābiliyyat al-intiqāl wa al-hiyāzah), and the existence of political and economic motives are effective in creating rational desire. An important point in Imam Khomeini's theory is the distinction between legal value (māliyyat) and the effects of legal value (āthār al-māliyyat). According to him, although objects like alcoholic beverages may have legal value in the eyes of custom ('urf), due

to religious prohibition (nahy sharʿī), the effects of legal value are stripped from them, and their transaction is invalid (bāṭil).

2. The Legal Value of Cryptocurrencies Based on Imam Khomeini's Criterion

By applying Imam Khomeini's criterion to cryptocurrencies, it can be clearly understood that this emerging phenomenon possesses conventional legal value (māliyyat i'tibāriyyah). The reasons for this are:

- **Rational Benefit:** Cryptocurrencies, due to advantages such as high speed in international transfers, low transaction costs, independence from central banking systems, and the creation of new economic opportunities, have gained widespread acceptance among economic actors.
- **Transferability and Possibility:** Cryptocurrencies are easily transferable and storable, and individuals can gain exclusive control over them.
- **Rational Desire:** The existence of thriving financial markets for cryptocurrencies and the high volume of daily transactions are clear evidence of rational desire for these assets.

3. Examination of Jurisprudential Challenges Related to Cryptocurrencies

The most important challenge in accepting the legal value of cryptocurrencies is the doubts concerning the legitimacy of their transactions. These doubts have been examined and refuted in three domains:

A) Challenges Related to Primary Ruling (Ḥukm Awwalī)

1. Consuming Wealth Wrongfully (Akl Māl bi al-Bāṭil): Citing the verse "Do not consume your wealth wrongfully among yourselves" (Quran 4:29) to deem cryptocurrencies impermissible is incomplete. This is because the verse does not specify the instances of "bāṭil" (wrongful/wasteful), and for its identification, one must refer to other evidence.

2. Foolishness of the Transaction (Safah): The claim that transactions involving cryptocurrencies are foolish (safih) due to price volatility, the risk of hacking, and account freezing is invalid. These risks are inherent in this nascent market and can be managed by acquiring knowledge and skills. Entering this market without knowledge is the foolish action, not the intrinsic nature of the cryptocurrency itself.

3. Transaction Involving Uncertainty (Gharar): From Imam Khomeini's perspective, only ignorance of the essence and intrinsic attributes of the subject matter (mabūʿ) causes gharar. A buyer of cryptocurrency purchases it with awareness of its conventional nature and its specifications (such as the type of currency and price); therefore, the transaction does not involve excessive gharar.

B) Challenges Related to Secondary Ruling (Ḥukm Thānawī)

• Citing the principle of "No Harm" (Lā Ḍarar) to prohibit cryptocurrency transactions is incorrect from Imam Khomeini's viewpoint. This is because, in his belief, this principle pertains to the domain of governmental and judicial rulings, not primary religious rulings.

C) Challenges Related to Governmental Ruling (Ḥukm Ḥukūmatī)

• Issues such as capital flight, money laundering, and disruption of the monetary system, although they may lead to government intervention and restrictive regulations, are not specific to cryptocurrencies. They can be controlled by establishing appropriate legal and regulatory frameworks. These issues do not harm the intrinsic legal value of cryptocurrencies and relate to macro-level policymaking.

Conclusion

The results of this research indicate that, from Imam Khomeini's perspective, cryptocurrencies possess conventional legal value, and none of the raised jurisprudential doubts are capable of negating this legal value. However, the validity of a cryptocurrency transaction is contingent upon observing the general conditions of transactions, including the knowledge and awareness of the parties and refraining from foolish actions. Entering this market without knowledge can lead to the invalidity of the transaction. Furthermore, the Islamic government can establish regulatory frameworks for this market considering public interests (maṣāliḥ 'āmmah). This research paves the way for further studies in the field of other jurisprudential rulings related to cryptocurrencies.

مالیت سنجی رمز ارزها با تأکید بر مبانی امام خمینی (ره)

احمدعلی یوسفی^۱ | احمد محمدی^{۲*}

۱. دانشیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، ایران.
۲. دانش آموخته دکترای فقه و مبانی حقوق اسلامی، پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>امروزه رمز ارزها به عنوان نوع جدیدی از پول، کانون توجه سرمایه‌داران خرد و کلان قرار گرفته و بخش قابل توجهی از مبادلات را به خود اختصاص داده‌اند. نوظهور بودن این نوع پول‌ها و ابهامات متعددی که در مورد ماهیت آن‌ها وجود دارد، جامعه را در نوع برخورد با آن دچار سردرگمی و تردید کرده است. یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در این موضوع، مالیت داشتن رمز ارزهاست. با توجه به اینکه در فقه امامیه مالیت داشتن ثمن و مثنی از شرایط صحت بیع به شمار می‌رود، در پژوهش حاضر ابتدا مالیت و تعریف امام خمینی از آن مورد بررسی قرار گرفت و سپس با توجه به تعریف و مبانی ایشان در این مسئله، به بازکاوی و تحلیل ابهامات موجود در مالیت رمز ارزها پرداخته شد. امام خمینی، پایه و اساس مالیت هر شیء را میزان رغبت عقلای اهل دقت می‌داند. بر اساس این تعریف، ملاک‌هایی چون منفعت داشتن، مسائل سیاسی، قابل انتقال بودن و مشروعیت داشتن در رغبت و یا عدم رغبت عقلا به رمز ارزها، مؤثر هستند. مشروعیت داشتن و میزان تأثیر آن در رغبت عقلا به رمز ارزها، مهم‌ترین چالش در این زمینه است. با توجه به اینکه امام خمینی عدم مشروعیت را مانع ترتب آثار مالیت می‌داند، این امر در سه بخش حکم اولیه، ثانویه و حکومتی مورد تحقیق و تحلیل قرار گرفت و معلوم شد شبهاتی که پیرامون عدم مشروعیت بازار رمز ارزها در این سه زمینه وجود دارد، وارد نبوده و با توجه به مبانی امام خمینی رمز ارزها مالیت دارند.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخچه مقاله:</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۱۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۶/۲۲</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۲۰</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۳/۳۰</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>رمز ارزها، مالیت، ارزش‌های دیجیتال، امام خمینی، ارزش‌های رمز پایه.</p> <p></p> <p>* نویسنده مسئول: mohamadi.ahmad@ut.ac.ir</p>

استناد: یوسفی، احمدعلی و محمدی، احمد (۱۴۰۴). مالیت سنجی رمز ارزها با تأکید بر مبانی امام خمینی (ره). پژوهشنامه متین، ۲۷(۱۰۶)، ۱۲۳-۱۴۹.

<https://doi.org/10.22034/matin.2021.293697.1903>

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی.

مقدمه

گذشت زمان و تغییراتی که در سبک زندگی مردم اتفاق می‌افتد، چالش‌های جدیدی پیش روی فقها می‌گذارد که درگذر این تغییرات، فقها بار دیگر به بررسی مبانی استنباط احکام پرداخته و حکم مسائل مستحدثه را استنباط می‌کنند. انسان بعد از گذراندن سبک‌های مختلف زندگی، این بار وارد عصر سرعت شده است و به‌ناچار در تطبیق با این شرایط، رو به زندگی الکترونیک آورده است. این نوع زندگی در بدو خیزش، چالشی قابل تأمل با خود به همراه آورده است در این جهان الکترونیک، دیگر خبری از پول‌های کاغذی و حتی طلا برای خرید و فروش، نخواهد بود و این ارزهای دیجیتال هستند که سعی می‌کنند خود را مبنای مبادلات قرار دهند. ارز دیجیتال^۱ که به آن پول دیجیتال و ارز الکترونیک هم گفته می‌شود، تنها به شکل دیجیتال وجود دارد و تفاوت آن‌ها با ارزهای فیزیکی در این است که تراکنش‌های انتقال سرمایه به‌صورت آنی و بدون مرز و واسطه بین افراد انجام می‌گیرد. ارزهای مجازی و رمز ارزها نوع دیگری از ارزهای دیجیتال هستند که درگذر زمان با قابلیت‌های خاص به وجود آمدند. در میان این ارزهای دیجیتال، رمز ارزها نیاز به بررسی بیشتری دارند. در طراحی رمز ارزها از فناوری رمزنگاری و بلاک چین استفاده شده است و هیچ حکومت، سازمان یا ارگان خاصی آن را کنترل نمی‌کند رمز ارزها به‌صورت جدی در سال ۲۰۰۹ با بیت کوین به جهان عرضه و با استقبال نسبی مردم مواجه شد به‌طوری‌که در سال ۱۳۹۹ ارزش این ارزها به بیش از ۹۵۰ میلیارد دلار رسیده است. قابلیت‌های خاص این رمز ارزها، فقها را با چالش‌هایی روبرو کرده است. برای اینکه این رمز ارزها بتوانند به‌عنوان عوض در معاملات قرار گیرند به‌ناچار باید مالیت داشته باشند. در این جستار، برآنیم به بررسی مالیت این رمز ارزها نزد فقها با تأکید بر تعریف امام خمینی از مالیت، بپردازیم.

۱. پیشینه

با توجه به اینکه ارزهای دیجیتال بحثی نوین به‌حساب می‌آید در این زمینه مقاله، پایان‌نامه و کتاب‌های چندانی نگاشته نشده است. بیت کوین به زبان ساده (هافمن، ۱۳۹۷)، ارزهای

دیجیتالی: بیت کوین، بلاک چین و مفاهیم پایه (اخوان، ۱۳۹۸)، جویندگان بیت کوین (ناطق الاسلام و فرزانه جم، ۱۳۹۵)، همه چیز درباره بیت کوین (آنتونوپولوس، ۱۴۰۱) کتاب‌هایی است که در این موضوع وجود دارد که در آن‌ها به تاریخچه، فرآیند تولید، مبادله، معرفی برخی از صرافی‌ها، چگونگی کار در این بازار و تا حدی جایگاه این ارزها در نظام پولی جهان پرداخته شده است.

سه مقاله بررسی فقهی پول مجازی (سلیمانی پور، سلطانی نژاد و پر مطهر، ۱۳۹۶)، تحلیل فقهی کارکردهای پول‌های رمزنگاری شده مورد مطالعه بیت کوین (نواب پور، یوسفی و طالبی، ۱۳۹۷) و بررسی فقهی استخراج و مبادله رمز ارزها با تمرکز بر شبکه بیت کوین (خردمند، ۱۳۹۸) در این زمینه وجود دارد که در هیچ‌یک، مالیت رمز ارزها با توجه به دیدگاه امام خمینی مورد پژوهش قرار نگرفته است؛ لذا در این جستار، به بحث از مالیت این نوع از رمز ارزها خواهیم پرداخت.

۲. مفهوم شناسی

۲-۱. رمز ارز

رمز ارزها نوعی ارز مجازی هستند که از فناوری رمزنگاری در طراحی آن‌ها استفاده شده است. عملیات رمزنگاری با کد کردن اطلاعات از طریق الگوریتم‌های پیچیده ریاضی انجام می‌شود، رمزنگاری اطلاعات به افزایش امنیت رمز ارزها کمک می‌کند. رمز ارزها برخلاف ارزهای دیجیتال و مجازی، غیرمتمرکز هستند؛ هیچ حکومت، سازمان یا ارگان خاصی آنها را کنترل نمی‌کند و هیچ شخص یا نهادی توان کنترل یا دست‌کاری در آن‌ها را ندارد (اخوان، ۱۳۹۸، ص. ۶۷؛ حاجی ملا میرزایی، ۱۳۹۹).

۲-۲. مال

۲-۲-۱. مال در لغت

جمع آن اموال و به معنای هر آنچه به تملک درآید است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۱، ص. ۶۳۵).

در اصل به دارایی طلا و نقره اطلاق می‌شده که بعدها به هر عینی که برای خود برگزیده و مالک آن می‌شد گفته شد. اعراب به شتر، مال می‌گفتند؛ زیرا بیشترین دارایی‌شان، شتر بود (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص. ۴۷۵).

۲-۲-۲. مال در اصطلاح

فقها برای تعریف مال مقوم و ویژگی‌هایی ذکر کرده‌اند:

۱. منفعت عقلایی و حلال داشته باشد: شیخ انصاری در تعریف مال به این دو ویژگی مهم نظر دارد. وی مال را چنین تعریف می‌کند: چیزی که دارای منفعت عقلایی حلال نزد شارع نباشد معامله آن صحیح نیست چون اگر منفعت عقلایی نداشته باشد، عرفاً مال محسوب نمی‌شود مثل حشرات و اگر منفعت آن حلال نباشد شرعاً مال محسوب نمی‌شود مثل خوک و شراب (انصاری، ۱۴۱۱، ج ۴، ص. ۱۰). مقدس اردبیلی نیز این دو ویژگی را از ویژگی‌های اساسی مال می‌داند (۱۴۰۳، ص. ۵۳).

۲. قابل حیات، تملک و انتفاع باشد: علامه حلی و خوبی قابلیت حیات را قابل تملک بودن و قابلیت انتفاع داشتن را برای مال بودن لازم می‌دانند (علامه حلی، ۱۴۱۲، ج ۴، ص. ۱۸، ۹۰؛ خوبی، بی تا، ج ۲، ص. ۳).

۳. مردم به آن نیازمند باشند و با تلاش به دست آید: این دو ویژگی را ایروانی در مفهوم مال دخیل می‌داند وی می‌نویسد، دو چیز در مفهوم مال شرط است؛ نیاز مردم به آن و با تلاش و کوشش حاصل شدن (ایروانی، ۱۴۰۶، ج ۱، ص. ۹۶).

۴. مردم به آن میل و رغبت نشان دهند: امام خمینی مال را تنها آن چیزی می‌داند که مورد رغبت عقلا باشد و از سوی آن‌ها تقاضا گردد به نحوی که حاضر به پرداخت عوض و قیمتی در برابر آن باشند (۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۳۷).

حکیم نیز با دخالت دادن این ویژگی در تعریف مال می‌نویسد: مالیت شیء بستگی به میل و رغبتی دارد که مردم نسبت به آن شیء دارند به طوری که برای به دست آوردن آن با هم رقابت می‌کنند (طباطبایی حکیم، ۱۴۱۴، ص. ۳۲۵).

شاید ابتدائاً از تعریف امام چنین برآید که وی مشروع بودن را در مالیت دخیل نمی‌داند؛

ولی در ادامه در توضیح این شرط به بررسی دخالت شرع در رغبت عقلا اشاره خواهد شد.

۵. منفعت یا خاصیت داشتن: جمع آوری شیء به دلیل منفعت یا خاصیت، پرداخت کردن مال در برابر آن و عدم نهی شرعی از آن خاصیت یا منفعت؛ این شروط را میرزای نائینی برای مال بودن مطرح می کند و در توضیح آن می آورد:

نخست: شیء باید یکی از دو ویژگی منفعت یا خاصیت را داشته باشد. مراد از «منفعت» قابلیت انتفاع از شیء با بقای آن است مانند سکونت در خانه و مراد از «خاصیت» منافی است که برشیء مترتب می شود و با از بین رفتن عین شیء همراه خواهد بود مانند سیری که بر خوردن نان به همراه از بین رفتن آن متوقف می شود.

دوم: عقلا به حسب عادتشان، به خاطر منفعت یا خاصیت این شیء آن را جمع آوری کنند چه این خاصیت یا منفعت شایع باشد و اختصاص به برخی احوال نداشته باشد مانند گندم و یا اینکه نادر باشد و مختص بعضی احوال باشد مانند دارو که تنها در حال مریضی به کار می آید؛ اما اشیایی که عقلا آن را جمع آوری نمی کنند هرچند منفعت و خاصیت داشته باشند، ولی به دلیلی همچون فراوانی، راغب به جمع کردن آن نباشند مالیت ندارند. سنگ و خاک نمونه این مورد است.

سوم: عقلا در برابر این شیء مال پرداخت کنند. اگر عقلا برای آن مال پرداخت نکنند مالیت ندارد برای نمونه عقلا برای آب در کنار رود، در عین داشتن منفعت و خاصیت، مال پرداخت نمی کنند.

چهارم: منفعت یا خاصیت مقوم مالیت شیء، مورد نهی شارع نباشند برای نمونه شراب به واسطه نهی شارع، مالیت ندارد (نائینی، ۱۳۷۳، ج ۲، ص. ۳۶۴).

معنای مالیت و مال با یکدیگر مرتبط است (طاهری، ۱۴۱۸، ج ۵، ص. ۱۵۵) و هر چه را که بتوان بر آن عنوان مال نهاد، مالیت نیز خواهد داشت. اکثر حقوقدانان مالیت را به ارزش دادوستد شیئی در بازار و قابلیت مبادله و تقدیم آن به پول تعریف کرده اند (امامی، ۱۳۶۳، ج ۱، ص. ۱۸؛ کاتوزیان ۱۳۸۶، ص. ۱۲)؛ بنابراین اگر شیئی در بازار ارزش مبادله ای نداشته باشد و کسی در ازای آن مال نپردازد مالیت ندارد. پس فقها برحسب تعریفی که از مال دارند، مالیت را نیز می سنجند. مالیت به دو قسم مالیت حقیقی - اشیایی که دارای ارزش ذاتی

تکوینی هستند مثل طلا و نقره مالیت ذاتی دارند و مالیت اعتباری_ اشیایی که دارای ارزش اعتباری و جعلی هستند مثل اسکناس و غیره مالیت اعتباری دارند_ تقسیم می شود (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹، ج ۱، ص ۲۱؛ امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۶۵۰؛ گلپایگانی ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۲۳۸؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۲۶، ص ۱۲۶؛ ر. ک. به: موسوی بجنوردی و صباغی ندوشن، ۱۳۹۳، ص ۶۶). با روشن شدن، معنای مال و مالیت، راه برای بررسی مالیت رمز ارزها هموار می شود و اقسامی که برای مالیت بیان شده است، نشان می دهد رمز ارزها در صورت مالیت داشتن از نوع اعتباری هستند.

از مجموع آنچه در باب مال و مالیت گذشت، می توان نتیجه گرفت تمامی آنچه فقها برای مال شمردن شیئی لازم می شمارند به نوعی به آنچه امام خمینی اشاره کرده است، برمی گردند. منفعت داشتن، قابل حیازت، تملک و انتفاع باشد، نیاز مردم، با تلاش به دست آمدن، پرداخت کردن مال در برابر آن، همگی ویژگی هایی هستند که در ترغیب عقلا بسیار مؤثر هستند؛ ولی عوامل دیگری چون مسائل سیاسی و... هم باعث ترغیب عقلا می شوند؛ لذا منحصر نمودن مال به چند ویژگی جامعیت آن ها را از بین می برد، ولی ملاک امام خمینی از این جهت جامعیت دارد. تنها مورد مناقشه، تأثیر امر ونهی شارع برای مالیت است که مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۳. بررسی مالیت رمز ارزها

امام خمینی رغبت عقلا را پایه و اساس مالیت شیء قرار می دهد. وی در این رابطه می نویسد: مقصود از عرف عقلا، عرف اهل تسامح نیست بلکه مقصود عرفی است که در تشخیص مفاهیم و مصادیق دقیق باشد و تشخیص چنین عرفی میزان در موضوع احکام است (امام خمینی، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۲۲۷). با روشن شدن مبنای امام در این مسئله باید به بررسی ملاک های اهل دقت و نظر برای رغبت به اشیاء پرداخت تا مشخص شود این افراد چه ملاک هایی برای رغبت در نظر دارند؟ و چه ملاک هایی تمایل و رغبت آن ها را کم می کند؟ بله اهل دقت و نظر قبل از اقدام مزایا و معایب اقدام را می سنجند و با نتیجه ای که از این مقایسه به دست می آورند، اقدام می کنند. به نظر می رسد اگر رغبت سنجی در مورد این رمز ارزها عملیاتی شود، می توان وضعیت رمز ارزها را از نظر مالیت، روشن نمود. در این

راستا، ملاک‌های رغبت و عدم رغبت بررسی می‌شود و با تطبیق این ملاک‌ها با رمز ارزها، خردمندانه اقدام نمود.

۱-۳. ملاک‌های رغبت در اهل دقت

۱-۱-۳. منفعت و سود داشتن

صدر در تشریح این مقوله در تأثیر رغبت عقلا به خرید و فروش یک شیء و در نتیجه مالیت داشتن آن، می‌نویسد: منفعت استعمالی اگرچه اساس اصلی میل و رغبت است، بلکه درج رغبت هم نسبت مستقیم با منفعت دارد. هرگاه کالا منفعتش بیشتر باشد، تمایل به آن بیشتر است. از سوی دیگر درجه این میل و رغبت، نسبت عکس با امکان دستیابی به آن کالا را دارد؛ بنابراین هرگاه امکان دستیابی به خاطر فراوانی آن بیشتر باشد، شوق و رغبت به آن کالا کمتر شده، در نتیجه قیمت پایین می‌آید؛ و واضح است که امکان دستیابی به کالا تابع کمیابی و فراوانی آن است. گاهی شیء به صورت طبیعی فراوان است، به حیثی که بدون هیچ تلاشی امکان دستیابی به آن وجود دارد مثل هوا. در این حالت قیمت تبادلی به خاطر عدم رغبت به آن به صفر می‌رسد؛ و هرگاه امکان دستیابی به شیء به خاطر کمیابی آن کاهش یابد، رغبت در آن بیشتر شده و موجب افزایش قیمت می‌گردد (صدر، ۱۴۱۷، ص. ۱۹۸).

امام خمینی نیز در تأثیر منفعت در رغبت عقلا می‌نویسد: وجود منفعت باعث تبدیل شیء به مال - به طوری که مردم در قبال آن حاضر به پرداخت مال هستند - می‌شود؛ و وقتی وجود منفعت در آن فرض شود، موجب رغبت به آن و مالیتش می‌شود (امام خمینی، الف، ۱۴۱۵، ج ۱، ص. ۱۳۲). حال آیا رمز ارزها این قابلیت را دارند؟ وجود یا عدم وجود منفعت در رمز ارزها در دو بعد فردی و اجتماعی قابل بررسی است:

۱. فردی: آزادی در پرداخت و دسترسی بین‌المللی، هزینه عملیاتی پایین، سرعت بالا در انتقالات بین‌المللی و فرامرزی و عدم وابستگی به سیاست‌های دولت‌هاست. ناتوانی دولت‌ها در مصادره و بلوکه کردن رمز ارزها، امکان ره‌گیری و شفافیت و قراردادهای هوشمند از جمله منافع فردی این فناوری هستند (<https://www.tasnimnews.com/fa/>) (news/1398/06/25/2097333).

۲. اجتماعی: این پدیده نوظهور اقتصادی می‌تواند اثرات مثبت بسیار زیادی در اقتصاد ایران داشته باشد که عبارتند از:

الف) ایجاد شغل: برای استخراج رمز ارزها نیاز به زیرساخت‌های گوناگونی است که هرکدام از این زیرساخت‌ها عرصه‌هایی برای ایجاد شغل جدید هستند.

ب) گرایش به استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر: گسترش استخراج رمز ارزها و نیاز آن به برق می‌تواند مردم ایران را به استفاده از انرژی‌های تجدید پذیر سوق دهد که اثرات بسیار خوبی خواهد داشت.

ج) تسهیل پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه؛ ایجاد رمز ارزهای ملی و به‌طور خاص استفاده از این نوع از رمز ارزها برای تسهیل پیمان‌های پولی دو یا چندجانبه میان ایران و دیگر کشورها یکی از مزایای جدی این رمز ارزها برای اقتصاد کشور به شمار می‌رود (<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/06/25/2097333>).

البته رمز ارزها مزایای اجتماعی دیگری هم دارند که بررسی تخصصی آن‌ها خارج از هدف پژوهش حاضر است.

۲-۱-۳. قابل انتقال بودن

شرط قدرت بر تسلیم را می‌توان با شرط قابلیت نقل و انتقال انطباق داد. اشیایی که دادوستد می‌شود باید از نظر طبیعت و چگونگی خلقت به نحوی باشد که به دیگری قابل تسلیم باشد و از نظر شرع و قانون منعی برای نقل و انتقال آن وجود نداشته باشد قالب اشیاء این قابلیت را دارند؛ ولی تعدادی از آن‌ها به دلیل طبیعتشان یا به دلیل حکم شرعی و قانونی این قابلیت را ندارند (صفایی، ۱۳۸۰، ص. ۱۳۶).

رمز ارزها به راحتی و بدون محدودیت زمانی و مکانی قابل انتقال هستند که این امر باعث ترغیب عقلاً نسبت به حضور در بازار رمز ارزها می‌شود که یکی از نشانه‌های مالیت داشتن رمز ارزها خواهد بود.

۳-۱-۳. اغراض سیاسی

امام خمینی در بحث از مکاسب محرمه در رابطه با تأثیر اغراض سیاسی در مالیت بخشیدن به اشیاء می‌گوید: چیزی که مطلقاً منفعتی نداشته باشد اگر در خرید و نگهداری آن یا

خرید و از بین بردن آن یک غرض سیاسی یا غیرسیاسی یا غیر آن از اغراض عقلایی وجود داشته باشد، موجب تمایل مردم به تحصیل آن می‌شود و همین تقاضا منشأ به وجود آمدن مالیت در آن شیء می‌گردد؛ بنابراین اگر غرض دولتی به خرید چیزی که منفعت ندارد تعلق بگیرد، به خاطر غرض سیاسی که متوجه آن است، بازاری برای آن کالا به وجود می‌آید که از نظر عقلاً ارزشمند می‌شود، بدون ملاحظه اینکه خرید برای چه هدفی صورت می‌گیرد؛ بنابراین به مجرد ایجاد تقاضا، شیء عنوان «مالیت» پیدا می‌کند، همچنان که اگر تقاضا برای آن از بین برود، مالیت آن به طور کلی از بین می‌رود. همان طور که مراتب مالیت هم تابع فراوانی عرضه و تقاضا است (امام خمینی، الف، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۲۴۶).

۴-۱-۳. شرعی بودن

در تعریف مال، این نکته مطرح شد که برخی از علما مشروع بودن را برای مال شمرده شدن شیء لازم و ضروری می‌دانند. حال سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا با توجه به دیدگاه امام خمینی می‌توان مشروع بودن را از معیارهای ترغیب عقلاً به اشیاء و مال شمرده شدن آن‌ها دانست؟ امام خمینی در کتاب البیع خود بیانی دارد که به وضوح مبنای ایشان در این مسئله را روشن می‌کند. وی در بحث از شرایط عوضین می‌نویسد؛ بر فرض اعتبار مالیت در ماهیت بیع، مالیت عرفی در آن معتبر است پس اگر شیء در نظر شارع اقدس غیر مال باشد و عرف آن را مال بدانند، به بیع آن لطمه‌ای نمی‌زند و شرع نمی‌تواند مالیت عرفی را اسقاط نماید بلکه می‌تواند آثار - مطلقاً یا فی الجمله - آن را سلب نماید. نه اینکه چیزی را که عرف معتبر می‌داند از اعتبار بیندازد؛ بنابراین شراب و خوک عرفاً مال به حساب می‌آیند و شارع مقدس آثار مالیت آن‌ها را ساقط نموده و ضمانتی برای اتلاف آن در نظر نگرفته، بیع آن‌ها را صحیح ندانسته و همین طور دیگر آثار را بر آن بار نکرده است (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۳، صص ۹-۱۰).

حال که امام خمینی، نهی شرع را تنها موجب سلب آثار مالیت می‌داند و نه خود مالیت، این سؤال مطرح می‌شود که آیا این تفاوت تأثیری در امکان خرید فروش مسلمانان دارد؟ به عبارت دیگر، اگر نتیجه این پژوهش، مالیت داشتن رمز ارزها بر اساس مبانی امام خمینی باشد، آیا می‌توان آثار مالیت را بر آن بار کرده و به خرید و فروش آن پرداخت؟ این بیان

امام در نتیجه با علمایی که اشیای نهی شده شارع را مال نمی‌دانند، تفاوت چندانی ندارد و به‌هرحال امر و نهی شارع مقدس خواه شیء را از مالیت بیندازد و خواه آثار آن را اسقاط نماید، عدم امکان خرید و فروش آن برای مسلمانان را در پی دارد.

بررسی شرعی بودن خرید و فروش رمز ارزها، در مالیت (انصاری، ۱۴۱۱، ج ۴، ص ۱۰؛ نائینی، ۱۳۷۳، ج ۲، ص ۳۶۴) و یا ترتب آثار آن (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۹) مؤثر است، پس به‌ناچار باید تمامی مواردی را که امکان وجود نهی شرعی نسبت به خرید و فروش رمز ارزها وجود دارد، بررسی نمود تا به این نتیجه مهم دست‌یافت که بالاخره، مالیت و ترتب آثار در رمز ارزها چگونه است. در این زمینه، حکم اولیه، ثانویه و حکم حکومتی معاملات مربوط به رمز ارزها بررسی می‌شود:

۱-۴-۳. چالش‌های مربوط به حکم اولیه رمز ارزها

۱. ورود به معاملات رمز ارزها در حکم اکل مال به باطل است: ادعای اکل به باطل بودن معاملات رمز ارزها تنها یک مستند دارد و آن آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ» (نساء: ۲۹) است. برداشت از این آیه نیاز به توضیح دو مطلب دارد:

الف) معنای بقاء در «بِالْبَاطِلِ»: در معنای آن در این آیه، دو احتمال وجود دارد؛ اولین احتمال این است که بقاء در بالباطل به معنای سببیت باشد که در این صورت آیه به معنای «اموالتان را به اسباب باطل، همچون قمار نخورید» (فاضل مقداد، ۱۴۲۵، ج ۲، ص ۳۳) است. معنای مقابله داشتن حرف «باء»، دومین احتمال در آیه شریفه است که در این صورت معنای آیه «اموالتان را در مقابل باطل نخورید» خواهد بود (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص ۱۰۱). برخی در هر دو صورت، معاملات رمز ارزها را خارج از آیه می‌دانند؛ زیرا معتقدند بیت کوین مال عرفی و شرعی است و نمی‌توان آن را اکل مال به باطل قلمداد کرد (خرمدند، ۱۳۹۸، صص ۱۲۴-۱۰۹). به‌عبارت‌دیگر، نویسنده مال شرعی بودن رمز ارزها را مفروضه فرض کرده و سپس آن را از حکم آیه خارج نموده است؛ ولی بر اساس دیدگاه امام این پندار نادرستی است؛ زیرا بار شدن آثار مالیت رمز ارزها در جامعه اسلامی متوقف بر شرعی بودن آن‌هاست.

ب) مراد از «باطل»:

در اینکه منظور از «باطل» در اینجا چیست، تفسیرهای مختلفی وجود دارد، بعضی آن را به معنی اموالی که از روی غضب و ظلم به دست می‌آید، دانسته‌اند و بعضی اموالی که از طریق قمار و مانند آن فراهم می‌گردد و بعضی آن را اموالی می‌دانند که از طریق سوگند دروغ حاصل شود؛ ولی ظاهر این است که مفهوم آیه عمومیت دارد و همه این مسائل و غیر این‌ها را شامل می‌شود؛ زیرا «باطل» که به معنی زایل و از بین رفته است، همه را در بر می‌گیرد و اگر در بعضی از روایات، از امام باقر علیه‌السلام تفسیر به «سوگند دروغ» و در روایتی از امام صادق علیه‌السلام تفسیر به «قمار» شده است، در واقع از قبیل بیان مصداق‌های روشن است؛ بنابراین هرگونه تصرف در اموال دیگران از غیر طریق صحیح و به ناحق مشمول این نهی الهی است. تمام معاملاتی که هدف صحیحی را تعقیب نمی‌کند و پایه و اساس عقلایی ندارد مشمول این آیه است (مکارم شیرازی، ۱۴۲۲، ج ۲، ص ۴۰).

با توجه به آنچه مطرح شد تنها در صورتی معاملات رمز ارزها مشمول آیه می‌شوند که مصداق باطل بودن فعالیت‌های مربوط به آن ثابت شود، برای اثبات این امر نیز باید به بررسی دیگر ادله و سپس تطبیق آن با مسئله حاضر پرداخت.

۲. سفهی بودن معاملات رمز ارزها: معاملات سفهی معاملاتی هستند که به شکل سفیهانه صادر شوند هرچند طرفین سفیه نباشند؛ یعنی معامله به گونه‌ای باشد که از نوع مردم و عقلا صادر نمی‌شود پس رابطه بین معامله سفیه و معامله سفهی، عموم و خصوص من وجه است (حسینی مراغی، ۱۴۱۷، ج ۲، ص ۳۶۶).

امام در دلیل بطلان معاملات سفهی می‌نویسد: معاملات سفهی غیر عقلایی است و ادله عامه مانند «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مانده: ۱) و «أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ» (بقره: ۲۷۵) و «تِجَارَةٌ عَنِ تَرَاضٍ» (نساء: ۲۹) آن‌ها را شامل نمی‌شوند. یا به دلیل اینکه آن عنوان بر معاملات سفهی صدق نمی‌کند که بعید هم نیست یا به دلیل انصرافشان از این معاملات است؛ زیرا ادله درصدد امضا آنچه بین عقلا جریان دارد وارد شده‌اند و امر زائدی را تأسیس نکرده‌اند مخصوصاً مانند این اعمال سفیهانه‌ای که برای عقلا خنده‌دار است و طبع‌های سالم از آن متنفرند. در مورد این معاملات نیز نمی‌توان به صرف عدم ردع شارع، رضایت وی را کشف نمود؛ زیرا

فرض بر این است که این معاملات عقلایی نبوده و متعارف نیز نبوده‌اند که شارع آن‌ها را در نظر بگیرد و از عدم ردع شارع، رضایت وی را کشف نمود. بلکه اگر فرض شود این امر بین اراذل رواج دارد نمی‌توان رضایت شارع را در فرض نرسیدن ردع از جانب شارع کشف نمود؛ زیرا بسیار بعید است شارع به امری که عقل‌های سالم از آن اعراض می‌کنند و از آن متنفرند رضایت دهد چراکه شارع مربی عقلا و متمم مکارم است (امام خمینی، الف، ۱۴۱۵، ج ۱، صص. ۲۴۵-۲۴۴).

حال که مبنای امام بطلان معاملات سفهی است باید در دو حوزه به بررسی رمز ارزها پرداخت؛ آیا ماهیت رمز ارزها طوری است که بر تمامی معاملات مربوط به آن سفهی بودن صدق می‌کند؟ اگر ماهیتشان چنین نیست چه عواملی باعث سفهی شدن آن‌ها می‌شود؟ بازار رمز ارزها ویژگی‌هایی دارد که باعث می‌شود مردم برای ورود به این بازار ریسک بالایی را قبول کنند و این احتمال وجود دارد که با وجود این ویژگی‌ها ورود به این بازار و خرید و فروش رمز ارزها اقدامی سفیهانه به شمار رود:

الف) نوسانات بدون محدودیت: بازار رمز ارز یک بازار نوآورانه است که از سال ۲۰۰۹ شروع به فعالیت کرده و از خرید و فروش مردم در این بازار چندین سال می‌گذرد. این بازار نوپا و جوان به دلیل کوچکی حجم و بالا بودن سرعت معامله به جهت دیجیتال بودن آن، قطعاً تلاطم شدیدی نسبت به دیگر بازارها نظیر طلا، ارز و... خواهد داشت. نوسان پذیری رمز ارزها به قدری زیاد است که ممکن است فرد در یک روز ۴۰ درصد ضرر کند (<https://www.mehrnews.com/news/5188446>). برخی معتقدند نوسان‌های این بازار ناشی از عدم وجود قیمت ذاتی است و هرگونه تغییر قیمت، ناشی از نیروهای عرضه و تقاضا در بازار است و برخی از پیش‌بینی‌ها از جابجایی شدن این بازار خبر می‌دهند که احتمال سقوط ارزش رمز ارزها را بالا می‌برد و ریسک ورود به این بازارها را بیشتر می‌کند (<https://bazar.irna.ir/news/84248087>).

نقد نگارنده: وجود نوسان‌های بدون محدودیت مختص به رمز ارزها نبوده و با توجه به این که در این بازار قدرت عرضه و تقاضا مهم‌ترین نقش را دارد، نوسانات، مقاومت و حمایت‌هایی که در روند نزول یا صعود قیمت این رمز ارزها، وجود دارد، اتفاق می‌افتد پس نمی‌توان این دلیل را موجب سفیهانه شدن بازار رمز ارزها دانست.

ب) وجود ریسک هک شدن: اگرچه رمز ارزهای پایه بسیار امن هستند، اما مبادلات با این ارزها چندان ایمن نیست. اکثر صرافی‌ها داده‌های کیف پول کاربران را ذخیره می‌کنند تا شناسه کاربری آن‌ها به‌درستی کار کند که این داده‌ها قابل سرقت برای هکرهاست و به آن‌ها امکان دسترسی به بسیاری از حساب‌ها را می‌دهد.

پس از دسترسی، این هکرها می‌توانند به راحتی وجه را از آن حساب‌ها برداشت و به حساب خوب منتقل کنند. برخی از صرافی‌ها مانند Bitfinex یا Mt Gox در سال‌های گذشته هک شده و بیت کوین هزار و حتی میلیون دلار آمریکا سرقت شده است. امروزه اکثر صرافی‌ها از امنیت بالایی برخوردار هستند؛ اما همیشه ریسک قرار گرفتن در معرض هک و حملات سایبری وجود دارد (<https://khanesarmaye.com/crypto-future/#gref>).

نقد نگارنده: امروزه هک شدن در فضای مجازی در بسترهای مختلفی از جمله بانک‌ها نیز وجود دارد و در حوزه رمز ارزها نیز وجود چنین امری طبیعی است و روش‌هایی هم برای کاهش ریسک هک شدن وجود دارد که با به‌کارگیری آن‌ها تا حد زیادی می‌توان از خطر هک شدن در امان ماند؛ این روش‌ها عبارتند از:

۱. استفاده از صرافی‌های معتبر؛ ۲. استفاده از کیف پول دیجیتال معتبر؛ ۳. ذخیره ارزهای دیجیتال به صورت آفلاین در کیف پول سخت‌افزاری؛ ۴. نگهداری کیف پول کاغذی یا سخت‌افزاری در جایی امن؛ ۵. نگهداری کلید خصوصی خود دور از محل کیف پول سخت‌افزاری و در محیطی آفلاین؛ ۶. نگهداری مقدار ارز دیجیتال محدود در صرافی‌ها؛ ۷. نگهداری آن مقدار ارز دیجیتال که قصد معامله کردنشان را ندارید در کیف پول سخت‌افزاری؛ ۸. بوک‌مارک کردن آدرس سایت‌های ترید ارز دیجیتال؛ ۹. احراز هویت دو عاملی پیامک تلفن همراه یا ایمیل و...

ج) خطر بسته شدن حساب کاربری ایرانیان: با توجه به اینکه بازار رمز ارزها یک بازار جهانی است امکان دارد معامله‌گران و سرمایه‌گذاران ایرانی با مسائل و محدودیت‌های دیگری مواجه شوند و با ریسک‌های متفاوتی نسبت به سایر سرمایه‌گذاران بین‌المللی مواجه باشند. اگر ایرانی‌ها در صرافی‌های بین‌المللی حساب کاربری داشته باشند ممکن است به دلیل وجود تحریم‌ها هر لحظه حسابشان مسدود شود. این موضوعی است که در گذشته هم

اتفاق افتاده و صرافی بایننس با اینکه یک شرکت چینی است، حساب بسیاری از ایرانیان را مسدود کرد. این موضوع به دلیل قوانین بین‌المللی و تحریم‌ها اتفاق افتاد و بسیاری از افراد، رمز ارزهای خود را از دست دادند. این اتفاق می‌تواند در صرافی‌های بین‌المللی و خارجی دوباره رخ دهد (<https://bazar.irna.ir/news/84248087>).

نقد نگارنده: تحریم‌های وضع شده علیه ایران باعث شده برخی از صرافی‌ها حساب کاربران ایرانی را مسدود کنند که البته مختص به ایران هم نیست و شامل کاربران کشورهای دیگر از جمله آمریکا نیز می‌شود. برای چاره‌جویی این مشکل دو روش عمده وجود دارد: ۱. می‌توان از طریق IP های کشورهایی که تحریم نیستند در این صرافی‌ها ثبت نام کرد و به خرید و فروش پرداخت. ۲. از صرافی‌هایی که کاربران ایرانی را تحریم نکرده‌اند استفاده کرد. البته ذکر این نکته ضروری است که این مشکل برای کاربران ایرانی وجود دارد و حتی اگر با فرض این مشکل اقدام به خرید و فروش رمز ارزها برای ایرانیان سفیهانه باشد، نمی‌توان این حکم را در مورد مسلمانانی که در دیگر کشورها زندگی می‌کنند صادر کرد؛ زیرا قوانین اسلام و احکام آن فرا سرزمینی است.

د) قیمت‌های نامعقول موضوع معامله و رفتارهای جاهلانه در حین معامله
مکارم شیرازی در کتاب بررسی طرق فرار از ربا می‌نویسد: اگر در معامله‌ای، قیمت نامعقولی مورد توافق قرار گیرد، آن معامله سفهی و باطل است؛ مثلاً، اگر کسی خانه چندین میلیون تومانی خود را به چند تومان بفروشد، قطعاً چنین معامله‌ای سفهی و باطل است (۱۳۸۵، ص. ۵۳).

گاهی اوقات رفتار سفیهانه هنگام انجام معامله رخ می‌دهد به طوری که افراد ناآشنا به فضای این معاملات اقدام به خریدهای غیرمنطقی می‌کنند. امروزه قبل از خرید و فروش سهام و یا ارزها به روانشناسی بازار و همچنین به بررسی داده‌های حاصل از اندیکاتورها توجه می‌شود به طوری که از کنار هم قرار دادن این جورچین‌ها می‌توان سیگنال خرید و یا فروش سهام‌های بازار سرمایه و یا رمز ارزها را مشخص کرد به طوری که حداقل ریسک و احتمال ضرر را در پی خواهد داشت.

به‌طور مثال در اندیکاتور بالا بیت کوین به‌عنوان یکی از رمز ارزها در سقف کانال سعودی و ابتدای روند نزولی قرار گرفته است که ممکن است با بررسی دیگر شاخص‌ها خرید در این قیمت از نظر عقلای این بازار، سفیهانه باشد. نمونه این نوع معاملات را می‌توان به‌وضوح در معاملات مردادماه سال ۱۳۹۹ به‌بازار ایران مشاهده کرد. در آن زمان عقلای بازار با توجه به تحلیل‌های تخصصی، مردم را از خرید سهم‌هایی که رشد شارپی را تجربه کرده بودن نهی می‌کردند درحالی‌که برخی از مردم به‌راحتی اقدام به خرید این سهم‌ها در آن قیمت‌ها می‌کردند.

به نظر می‌رسد با در نظر گرفتن تحلیل‌های مختلف بنیادی و فنی می‌توان خرید و فروش این رمز ارزها را از نظر عقلا توجیه نمود.

۳. غرری بودن معاملات رمز ارزها: غرر: غَرَّ وَ غُرِّوْر (به ضم غین) و غِرَّة به معنای فریب دادن و یا تطمیع به باطل به کار می‌رود (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۵، ص ۱۲؛ قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۵، ص ۹۲؛ طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۴۲۲). در کتاب‌های لغت برخی مصادر و اشتقاقیات این فعل به معنای دیگری نیز به‌کاررفته‌اند به‌طور مثال برخی مصدر «الْغِرَّة» از این فعل را به معنای غفلت می‌دانند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۴۲۱؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۶۰۳؛ فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۴۴۴؛ طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۴۲۱) در برخی کتب «الغرر» مانند خطر است. کتاب العین غَرَّرَ بَماله را به معنای در معرض خطر قرار دادن (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۳۴۵) و مجمع

البحرین نیز التَّغْرِیْبُ را به معنای در معرض غرر قرار دادن نفس آورده‌اند (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۴۲۱). العَرُورُ نیز به معنای فریب‌دهنده (قرشی بنایی، ۱۴۱۲، ج ۵، ص ۹۲)، هر آنچه انسان را بفریبد (راغب اصفهانی ۱۴۱۲، ص ۶۰۳) و هر چه ظاهری نیکو و باطنی ناپسند و مجهول دارد (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۴۲۱) آمده است. در این که آیا می‌توان اصل این ماده را به معنای واحدی برگرداند نیز اقوالی وجود دارد برخی اصل این ماده را حصول غفلت به تأثیر چیز دیگر دانسته و بدین‌وسیله بین این کلمه و واژه الغفلة تفاوت قائل شده‌اند (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۷، ص ۲۰۶). برخی اصل معنا را جهالت (انصاری، ۱۴۱۱، ص ۱۸۵) و برخی نیز خدعه (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۲، ص ۴۵۱) می‌دانند. امام در رابطه با معنای غرر می‌گوید: کلمه غرر در معنای زیادی به کاررفته است که بسیاری از آن‌ها با مقام، تناسب ندارند و معنایی که مناسب بحث ماست خدعه است و نهی از خدعه نیز همچون نهی از فحش مثلاً، دخلی به مسئله مورد نظر ما نخواهد داشت. پس ارجاع معنای مذکور به یک معنای بیگانه و تعمیم آن به مسئله شرط قدرت بر تسلیم قابل قبول نیست. مگر آن که گفته شود علمای شیعه چنین دریافته‌اند که البته خالی از ضعف نیست؛ تا آن که قرینه‌ای دال بر این ادعا یافت شود؛ که این هم بعید است؛ اما باوجود این تخطئه نمودن تمام فقها، همچون تقلید بی‌دلیل، آسان نخواهد بود (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۲۹۸). البته امام کمی بعدتر و در بحث از میزان دلالت قاعده غرر، معنای جهل - و نه خدعه - را مبنای بحث‌های خود قرار می‌دهد که نشان‌دهنده رغبت وی - هرچند در معنای اصطلاحی - به این معناست. فقها در تعریف اصطلاحی این واژه چند دسته شده‌اند. برخی مانند شیخ طوسی و علامه حلی غرر را مطلق جهالت یا عدم اطمینان در ارکان معامله یا عناصر قرارداد می‌دانند. برخی دیگر همچون شهید ثانی آن را به جهالت، ابهام یا عدم اطمینان منتهی به نزاع تعریف کرده‌اند. بزرگانی همچون صاحب جواهر نیز آن را به معنای هر نوع ابهام، جهالت یا عدم اطمینان در ارکان عقد می‌دانند (علیزاده اصل و موسویان، ۱۳۹۴، ص ۱۰). امام خمینی به بحث از دایره شمول غرر و تأثیر جهالت در معامله می‌پردازد و با بررسی دلایل، ادعاها و احتمالات مختلف در این زمینه، در نهایت مسئله را با در نظر گرفتن انصاف مشکل می‌داند. وی چنین می‌گوید: انصاف این است که مسئله مشکل است؛ از این جهت که کنار گذاشتن روایت جعفر بن عیسی - باوجود اینکه به ظاهر حسن است - یا گفتن اینکه حکم آن مختص به موارد

برائت از عیوب است و تخصیص دادن دلایلی که بر بطلان معامله با وجود جهالت دلالت دارند به این روایت، مشکل آفرین است و اکتفا کردن به جهل به ذات مبیع و کمیت‌ها، و رفتن به سمت اینکه جهالت به سایر اوصاف مطلقاً ضرر نمی‌زند، و محدود کردن روایات پیشین به بیع سلف (نسیه)، مشکل دیگری است؛ به ویژه با وجود شهرت فقها بر بطلان معامله در صورت جهل به آن صفاتی که ارزش معامله با تفاوت آنها تغییر می‌کند - آنگونه که از عبارات ایشان پیداست - و همانطور که در مطالب گذشته ذکر شد، هر یک از این دو احتمال، وجه معتبری دارد (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۵۱۵).

این گفتار امام خمینی نشان می‌دهد وی با بررسی دلایل، به نتیجه نرسیده و همچنان تردید بین دو قول در ایشان به قوت خود باقی مانده است؛ ولی امام کمی بعدتر چنین می‌گوید: انصاف این است که اعتبار علم در غیر ذات مبیع و اوصافی که به ذات مبیع برمی‌گردد دلیل مورد اعتمادی ندارد. نهایت امر این است که اوصافی - مانند رنگ و طعم و بو - که در مالیت دخالت دارند به آن الحاق می‌شوند (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۳، ص ۵۰۸). بنا بر نظر امام خمینی اگر علم به ذات و اوصافی که در ذات تأثیر دارند، حاصل شود، معامله صحیح خواهد بود. حال آیا این شرط در رمز ارزها وجود دارد؟ طبیعتاً خریدار رمز ارزها قبل از خرید در مورد ماهیت رمز ارزها و ارزشمندی آن اطلاعات کسب می‌کند چراکه در غیر این صورت راه را برای سفهی شدن معامله باز می‌کند و هنگام خرید رمز ارز نیز همان‌طور که در تصویر زیر قابل مشاهده است، فرد می‌داند چه چیزی را با چه اوصافی و در چه قیمتی می‌خرد و به نظر می‌رسد همین مقدار از علم برای صحت معامله وی کفایت می‌کند.

۲-۴-۱-۳. چالش مربوط به حکم شرعی

ضرر در لغت به معنای، تنگنا (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۴، ص ۴۸۴) خلاف نفع (جوهری، ۱۴۰۷، ص ۸۹؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۳، ص ۸۱)، نقص وارد شده بر چیزی (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۷، ص ۴۸۲) مجازات ضرر رساننده با ضرر زدن به او (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۳۷۳؛ ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۳، ص ۸۱؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ص ۴) آمده است. امام خمینی در مورد معنای ضرر و ضرار می‌گوید: غالب استعمالات ضرر و مشتقات آن مالی یا نفسی است، ولی کاربرد ضرار و

مشتقاتش در تضییق، اهمال، حرج، سختی و کلفت شایع و رایج است. پس ضرار به معنای اخیر غلبه دارد. در قرآن مجید هم هر جا کلمه ضرر استعمال شده به معنای ضرر مالی و جانی آمده است؛ ولی هر جا کلمه ضرار آمده به معنای تضییق و ایصال حرج است (امام خمینی، ۱۴۱۵، ص. ۶۵). وی در ادامه به بحث در مورد این قاعده و تشریح آن می‌پردازد. وی مقدمتاً پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم - را دارای شئون مختلف نبوت، سلطنت و قضاوت می‌داند و معتقد است هر جا کلماتی مانند قضی، حکم، امر و امثال آن به کاررفته است، مربوط به مقام قضا و یا سلطنت ایشان است و در بردارنده حکم شرعی و بیان‌کننده حلال و حرام شرعی نیست. قاعده لا ضرر نیز در بردارنده حکم شرعی نبوده و از روایات مربوط به مسئله چنین برمیآید که ایشان در مقام قضاوت یا سلطنت این امر را صادر کرده‌اند (امام خمینی، ۱۴۱۵، صص. ۱۰۸-۱۰۷). با توجه به این که در مسئله به دنبال حکم شرع در ورود به بازار رمز ارزها هستیم و این قاعده از نظر امام خمینی در مقام بیان حکم شرعی نیست؛ لذا نمی‌توان با استناد به این قاعده ورود به بازار رمز ارزها را زیر سؤال برد ضمن اینکه ورود به بازار رمز ارزها اگر مسبوق به دانش اندوزی باشد، سودآور نیز خواهد بود.

۳-۴-۱-۳. چالش‌های مربوط به حکم حکومتی

گاهی اوقات فقیه در مقام فتوا دادن، مصالحی را در نظر می‌گیرد که نمی‌توان آن را با احکام اولیه و ثانویه تطبیق داد که به این قسم از احکام حکم حکومتی یا همان حکم سلطان (امام خمینی، ۱۴۱۵، ص. ۱۱۵). گفته می‌شود. حال مصالحی که ممکن است در روند حکم حکومتی مربوط به رمز ارزها، مؤثر باشد مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. خروج ارز از کشور: در معاملات رمز ارزها ارز از کشور خارج می‌شود و خروج ارز از کشور مخصوصاً در شرایط تحریم ضربه زیادی به اقتصاد کشور وارد می‌کند؛ ولی نکته مهمی که در این رابطه وجود دارد این است که خروج ارز از کشور به خودی خود امری ناپسند نیست و اگر در مقابل خروج ارز از کشور کالای باارزشی وارد شود، اتفاقاً باعث ترغیب عقلا به ورود به چنین معاملاتی می‌شود؛ که در بحث حاضر درصدد بررسی مالیت داشتن رمز ارزها هستیم که با اثبات مالیت آن، مشکلی از این نظر وجود نخواهد داشت. به در مواقع تحریم حاکم اسلامی می‌تواند بر اساس اولویت‌ها و مصالح کشور هر امری را که

برخلاف مصالح کشور است محدود نموده و به حکم ثانویه و یا حکومتی روی آورد که این امر مختص رمز ارزها نبوده و دخالتی در حکم اولیه آن نخواهد داشت.

۲. **تغییر حجم پول در نظام اقتصادی:** با ورود بی‌رویه و بدون نظام رمز ارزها در سیستم پولی کشور، نظام پولی کشور به هم خواهد ریخت و از آنجا که دولت قدرت نظارت بر ورود و میزان ورود این رمز ارزها را ندارد، نمی‌تواند سیاست‌های متناسبی برای آن اتخاذ کند و در نتیجه ورود نقدینگی به کشور، اقتصاد با مشکلی جدی مواجه خواهد شد (رهبر، زال‌پور و میرزاوند، ۱۳۸۲، صص ۲۸-۱۸).

شاید چالش‌های این چنینی مختص رمز ارزها نباشد و هر پدیده نوظهوری ابتدا ناهماهنگی‌هایی با نظام موجود خواهد داشت؛ ولی قطعاً راهکارهایی برای هماهنگی با این پدیده نوظهور وجود دارد که اقتصاددانان و متخصصین امر باید در مورد آن به بحث و تبادل نظر بپردازند تا با سیاست‌های متناسب، ورود نقدینگی و کنترل آن به وسیله رمز ارزها را کنترل و جهت‌دهی نمایند؛ لذا این مورد نیز نمی‌تواند دلیل خوبی برای صدور حکم حکومتی و بطلان معاملات رمز ارزها باشد.

۳. **پول شویی به وسیله رمز ارزها:** پول‌شویی به‌عنوان تلاش یا اقدام در پنهان کردن هویت درآمدهای غیرقانونی و سعی بر قانونی جلوه دادن آن‌ها تعریف می‌شود (رهبر، زال‌پور و میرزاوند، ۱۳۸۲، صص ۲۸-۱۸)؛ مجرمان برای پنهان کردن منشأ غیرقانونی وجوه خود از طرق مختلفی وارد عمل می‌شوند ولی یکی از راحت‌ترین این روش‌ها آن است که این پول‌های کثیف تحت نام ارزهای دیجیتال معامله شود و در اینجا همان مفاهیمی که در مورد پول‌شویی با استفاده از پول نقد اعمال می‌شود در مورد پول‌شویی با استفاده از ارزهای دیجیتال نیز صدق می‌کند؛ پول‌شویی در سه مرحله جایگذاری، لایه چینی، یکپارچه‌سازی (https://www.khabaronline.ir/news/1466800) صورت می‌گیرد که این فرآیندها به‌طور کلی بر پایه چهار اصل ناشناس ماندن، سرعت، پیچیدگی و پنهان بودن استوار هستند. البته در سال‌های اخیر، حجم پول‌شویی با استفاده از بیت کوین کاهش یافته است؛ برای مثال، در سال ۲۰۱۹، حجم پول‌شویی با استفاده از بیت کوین ۲/۸ میلیارد دلار بود که

در مقایسه با سال‌های قبل کاهش یافته است. در همین راستا، برخی کشورها مانند فرانسه قوانین ارزش‌های دیجیتال را برای جلوگیری از پول‌شویی تقویت کرده‌اند (<https://www.khabaronline.ir/news/1466800>).

به نظر می‌رسد با اقداماتی مانند خرید و فروش از طریق صرافی‌های مجاز و ... می‌توان راهکاری را برای هر چه کم کردن پول‌شویی از طرق رمز ارزها تعبیه نمود و میزان ناچیز پول‌شویی که در این حوزه اتفاق می‌افتد، در بی‌ربطی کردن عقلای این بازار تأثیر بسیار ناچیزی دارد؛ لذا نمی‌توان با این دلیل اقدام به خرید و فروش رمز ارزها را زیر سؤال برد.

نتیجه‌گیری

از مجموع بررسی‌های صورت گرفته به‌طور مشخص چند نتیجه به دست می‌آید:

۱. از منظر امام خمینی ملاک مالیت هر شیء رغبت عقلا به آن است و بازار رمز ارزها حتی با وجود محدودیت‌هایی که دارند، مورد رغبت اهل دقت نظر هستند؛ ولی نکته بسیار مهمی که عقلای این بازار برای ورود در نظر دارند، دانش مربوط به آن است. پس می‌توان گفت ورود به بازار رمز ارزها بدون فراگیری قواعد حاکم بر آن‌ها اقدامی سفیهانه بوده و غیرشرعی است و مالیت آن را زیر سؤال برده و یا بر مبنای امام، مانع ترتب آثار مالیت بر رمز ارزها خواهد شد.

۲. امر ونهی شرع بر اساس دیدگاه امام خمینی مانع ترتب آثار مالیت می‌شود؛ لذا با بررسی این مسئله در سه بخش حکم اولیه، حکم ثانویه و حکم حکومتی چنین برمی‌آید:

الف) شبهاتی که در حکم اولیه رمز ارزها وجود دارند، به دلایل زیر وارد نیستند:

۱. نامشروع دانستن بازار رمز ارزها با استناد به آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ» ناتمام است چرا که آیه به خودی خود مصداق معرفی ننموده و به ناچار برای مصداق‌یابی باید به ادله دیگر مراجعه نمود و تنها در صورتی که دیگر ادله بتوانند مصداق باطل بودن این بازارها را ثابت کنند، آیه یک مانع بر سر راه مشروعیت این نوع از بازارها خواهد بود. در واقع استناد به این آیه برای نامشروع دانستن آن‌ها به دو مقدمه نیاز دارد؛ مقدمه اول؛ بازار رمز ارزها مصداق اکل مال به باطل است. مقدمه دوم؛ اکل مال به باطل نامشروع است. آیه بیان‌کننده مقدمه دوم است؛ ولی

برای اثبات مقدمه اول باید دیگر ادله بررسی شود.

۲. نوسانات بدون محدودیت، ریسک هک شدن، عدم امکان بازپرداخت یا لغو، فقدان چارچوب‌های قانونی داخلی و خارجی، خطر بسته شدن حساب کاربری ایرانیان، فراموشی رمز و در نتیجه از دست دادن دارایی، باعث سفهی شدن معاملات مربوط به رمز ارزها نمی‌شود و همه این مشکلات در اثر بی‌تدبیری و نبود دانش کافی بروز می‌کنند.

۳. با توجه به اینکه امام خمینی معتقد است، تنها عدم علم به ذات مبیع و اوصافی که به ذات مبیع برمی‌گردد، می‌تواند باعث غرر در معامله شود، نمی‌توان با استناد به قاعده غرر، مشروعیت معاملات رمز ارزها را زیر سؤال برد چرا که ماهیت اعتباری رمز ارزها و اوصاف دخیل در آن، مشخص است.

ب) در مورد حکم ثانویه نیز باید گفت امام همان‌طور که گفته شد شرع را در ترتب آثار مالیت و نه اصل مالیت دخیل می‌داند و قاعده لا ضرر از نظر وی در مقام بیان حکم شرعی نیست، لذا نمی‌توان با استناد به این قاعده، ترتب آثار مالیت رمز ارزها و در نتیجه ورود به بازار رمز ارزها را زیر سؤال برد. موارد دیگر مؤثر در حکم ثانویه همچون امرونی پدر و مادر، اکراه، عجز، نذر، قسم، عهد، تقیه، اضطرار، عسر و حرج در این مسئله مورد بحث قرار نمی‌گیرند چرا که تأثیر آن‌ها در احکام شخصی است و نه نوعی.

ج) مواردی از قبیل خروج ارز از کشور، ابزار پول‌شویی بودن رمز ارزها، تغییرات حجم پول که ممکن است فقیه را مجاب به حکم حکومتی نماید نیز، نمی‌تواند به مالیت رمز ارزها آسیب بزند؛ زیرا همگی با به‌کارگیری یک سیستم کارآمد قابل کنترل هستند.

۳. اغراض سیاسی نیز در مالیت بخشیدن به اشیاء مؤثر هستند و می‌توانند باعث رغبت عقلا و یا عدم رغبت آن‌ها شوند همان‌طور که در حال حاضر با توجه به رسمیت ندادن حکومت به کارگزاری‌های رمز ارزها و هم‌چنین غیرقانونی اعلام کردن استخراج و معاملاتشان، از رغبت عقلا به این بازار کاسته است.

منابع

- آتونوپولوس، آندریاس (۱۴۰۱). همه چیز درباره بیت کوین. ترجمه احسان ملکیان و علیرضا زارع پور، تهران: نشر نص.
- ابن اثیر، مبارک بن محمد (۱۳۶۷). النهاية فی غریب الحدیث و الاثر. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، چاپ چهارم.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دار الفکر.
- اخوان پیمان (۱۳۹۸). ارزهای دیجیتال: بیت کوین، بلاک چین و مفاهیم پایه. تهران: انتشارات آتی نگر.
- امامی، حسن (۱۳۶۳). حقوق مدنی. تهران: کتاب فروشی اسلامیة، چاپ دهم.
- امام خمینی، سید روح الله (۱۳۸۵). ترجمه تحریر الوسیله. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، سید روح الله (۱۳۸۱). الاستصحاب. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، سید روح الله (۱۴۲۱ق). کتاب البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، سید روح الله (الف ۱۴۱۵ق). المکاسب المحرمة. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، سید روح الله (ب ۱۴۱۵ق). بدائع الدرر فی قاعدة نفی الضرر. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- انصاری، سید مرتضی (۱۴۱۱ق). کتاب المکاسب. قم: منشورات دار الذخائر، چاپ اول.
- ایروانی، علی (۱۴۰۶ق). حاشیة المکاسب. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- حاجی ملا میرزایی، حامد (۱۳۹۹). بلاک چین. تهران: انتشارات دانشگاه و پژوهش عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.
- حسینی مراغی، سید میر عبدالفتاح (۱۴۱۷ق). العناوین الفقہیة. قم: مؤسسه النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسین، چاپ دوم.

- خردمند، محسن (۱۳۹۸). بررسی فقهی استخراج و مبادله رمز ارزها با تمرکز بر شبکه «بیت کوین». معرفت اقتصاد اسلامی، ۱۰(۲)، ۲۰-۱۰۹-۱۲۴.
- SID. <https://sid.ir/paper/360793/fa>
- خویی، سید ابوالقاسم (بی تا). مصباح الفقاهه (المکاسب). قم: مؤسسه انصاریان.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غرائب القرآن. بیروت - دمشق: دار القلم - الدار الشامیة، چاپ اول.
- رهبر، فرهاد، زال پور، غلامرضا، و میرزاوند، فضل اله (۱۳۸۲). تعاریف، مفاهیم، آثار و پیامدهای پول سویی. مجلس و پژوهش، ۱۰(۳۷)، ۱۸-۲۸.
- SID: <https://www.sid.ir/paper/438518/fa>
- سلیمانی پور، محمد مهدی، سلطانی نژاد، حامد و پورمطهر، مهدی (۱۳۹۶). بررسی فقهی پول مجازی. تحقیقات مالی اسلامی، ۶(۲)، ۱۶۷-۱۹۲.
- <https://doi.org/10.30497/ifr.2017.2002>
- صدر، سید محمدباقر (۱۴۱۷ق). اقتصادنا. قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول.
- صفایی، حسین (۱۳۸۰). حقوق مدنی اشخاص و اموال. تهران: میزان.
- طاهری، حبیب الله (۱۴۱۸ق). حقوق مدنی. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طباطبایی حکیم، سید محسن (۱۴۱۴ق). نهج الفقاهة. قم: انتشارات ۲۲ بهمن.
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵). مجمع البحرین. تهران: مرتضوی، چاپ سوم.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق). قواعد الاحکام فی معرفة الحلال و الحرام. قم: دفتر انتشارات اسلامی. چاپ دوم.
- علیزاده اصل، محمد و موسویان، سید عباس (۱۳۹۴). بررسی ضابطه غرر در معاملات جدید. تحقیقات مالی اسلامی، ۵(۱)، ۹-۳۶.
- <https://doi.org/10.30497/IFR.2015.1791>
- فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۲۶ق). رساله توضیح المسائل. قم: دارالفکر، چاپ چهاردهم.
- فاضل مقداد، مقداد بن عبدالله (۱۴۲۵ق). کنز العرفان فی فقه القرآن. قم: مرتضوی.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق). کتاب العین. قم: نشر هجرت، چاپ دوم.
- فیومی، احمد بن محمد (۱۴۱۴ق). المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر. قم: مؤسسه دار الهجرة، چاپ دوم.

- قرشی بنایی، علی اکبر (۱۴۱۲ق). قاموس قرآن. تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ ششم.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۶). اموال و مالکیت. تهران: سهامی انتشار.
- گلپایگانی، سید محمد رضا (۱۴۰۹ق). مجمع المسائل. قم: دارالقرآن الکریم، چاپ دوم.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقيق في كلمات القرآن الكريم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی چاپ اول.
- مقدس اردبیلی، احمد (۱۴۰۳ق). مجمع الفائدة و البرهان. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به حوزه علمیه قم. چاپ دوم.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۵). بررسی طرق فرار از ربا. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۲ق). بحوث فقهیه هامه. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب.
- موسوی بجنوردی، سید محمد و صباغی ندوشن، مریم (۱۳۹۳). شرط مالیت عوضین در صحت معاملات با رویکردی بر نظر امام خمینی (س). پژوهشنامه متین، ۱۶ (۶۵)، ۴۵-۶۶.
- <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1393.16.65.3.6>
- موسوی بجنوردی، میرزا حسن (۱۴۱۹ق). القواعد الفقهیه. نجف: انتشارات مکتب.
- ناطق الاسلام، مصطفی و فرزانه جم، احمد رضا (۱۳۹۵). درباره جویندگان بیت کوین. شبکه. <https://fidibo.com>
- نائینی، محمد حسین (۱۳۷۳). منیة الطالب فی حاشیه المکاسب. تهران: المکتبه المحمدیه، چاپ اول.
- نواب پور، علیرضا، یوسفی، احمد علی و طالبی، محمد (۱۳۹۷). تحلیل فقهی کارکردهای پولهای رمزنگاری شده (مورد مطالعه بیت کوین). اقتصاد اسلامی، ۱۸ (۷۲)، ۲۱۳-۲۴۳.
- https://eghtesad.iict.ac.ir/article_34166.html
- هافمن، نیل (۱۳۹۷). بیت کوین به زبان ساده. ترجمه مصطفی دهقان، تهران: انتشارات داریا.

References

- Akhvan, P. (2019). *Digital currencies: Bitcoin, blockchain, and basic concepts*. Tehran: Ati Negar Publications. [In Persian]
- Alizadeh Asl, M. & Mousavian, S. A. (2015). Evaluation of Gharar Criteria in New Transactions. *Islamic Finance Researches (IFR)*, 5(1), 5-36.
<https://doi.org/10.30497/ifr.2015.1791>
- Allama Hilli, H. (1993). *Qawa'id al-ahkam fi marefat al- halal wa al- haram*. Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
- Ansari, S. M. (1991). *Kitab al-makasib. Qom: Dhar al-Dhakh'ir*, First Edition. [In Arabic]
- Antonopoulos, A. (2022). *All About Bitcoin. Translated by Ehsan Malekian and Alireza Zarepour*, Tehran: Nas Publishing. [In Persian]
- Farahidi, Kh. (1989). *Kitab Al-Ain*. Qom: Hijrat Publications, second edition. [In Arabic]
- Fayyumi, A. (1994). *Al-Misbah al-munir fi gharib al-sharh al-kabir*. Qom: Dar al-Hijrah, second edition. [In Arabic]
- Fazil Lankarani, M. (2005). *Treatise on explanation of problems*. Qom: Dar al-Fikr, 14th edition. [In Arabic]
- Fazil Miqdad, M. (2004). *Kanz al-'irfan fi fiqh al-Qur'an*. Qom: Mortazavi. [In Arabic]
- Gulpayegani, S. M. (1989). *Majma' al-masa'il*. Qom: Dar al-Qur'an al-Karim, second edition. [In Arabic]
- Haji Molla Mirzaei, H. (2019). *Blockchain*. Tehran: National Defense and Strategic Research University and Higher Research Publications. [In Persian]
- Hoffman, N. (2018). *Bitcoin in Plain Language*. Translated by Mostafa Dehghan, Tehran: Daria Publications. [In Persian]
- Hosseini Maraghi, S. M. A. (1996). *Jurisprudential Titles*. Qom: Islamic Publication Foundation of the Association of Teachers, second edition. [In Arabic]
- <https://bazar.ima.ir/news/84248087>
- <https://www.khabaronline.ir/news/1466800>
- <https://khanesarmaye.com/crypto-future/#gref>
- <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1398/06/25/2097333>
- <https://www.mehrnews.com/news/5188446>
- Ibn Athir, M. (1988). *Al-Nihayah fi Gharib al-Hadith wa al-Athar (The Ultimate in the Unfamiliar of Hadith and Tradition)*. Qom: Ismailian Press Institute, fourth edition. [In Arabic]

-
- Ibn Manzur, M. (1993). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar al-Fekr. [In Arabic]
  - Imami, H. (1984). *Civil law*. Tehran: Islamiyah Bookstore, tenth edition. [In Persian]
  - Irawani, A. (1986). *Hashiyat al-makasib*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, First Edition. [In Arabic]
  - Katusizyan, N. (2007). *Property and ownership*. Tehran: Sahami Intishar. [In Persian]
  - Kheradmand, M. (2019). A Juridical Investigation of Mining and Exchanging Crypto-currency, Focusing on the Bitcoin Network. *Marifat e Eghtesadi e Islami*, 10(2), 109-124. SID. <https://sid.ir/paper/360793/en>
  - Khoei, S. A. (n.d.). *Misbah al-Fiqahah(al-makasib)*. Qom: Ansarian Institute. [In Arabic]
  - Khomeini, S. R. (2001). *Bada'i' al-durar fi qa'idat nafy al-darar*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
  - Khomeini, S. R. (2001). *Al-Makasib al-muharramah*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
  - Khomeini, S. R. (2002). *Al-Istishab*. Tehran: The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
  - Khomeini, S. R. (2006). *The translation of Tahrir al-wasilah*. Tehran: The Institute for Compilation & Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
  - Makkarim Shirazi, N. (2002). *Important jurisprudential research*. Qom: Imam Ali ibn Abi Talib School Publications. [In Persian]
  - Makkarim Shirazi, N. (2001). *Examining ways to escape usury*. Qom: Imam Ali ibn Abi Talib School Publications. [In Persian]
  - Mousavi Bojnourdi, M. H. (1998). *Jurisprudential rules*. Najaf: Maktab Publications. [In Arabic]
  - Mousavi Bojnourdi, S. M. & Sabaghi Nadoshan, M. (2015). Condition of Possessory Value in Validity of Transactions with Special Reference to Imam Khomeini's Approach. *Matin Research Journal*, 16(65), 45-66. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1393.16.65.3.6>
  - Muoghaddas Ardabili, A. (1982). *Majmae ol-fayidah w al burhan fi sharh irshad al'adhhah*. Qom: Islamic Publications Office, Second edition. [In Arabic]
  - Mustafawi, H. (1989). *Al-Tahqiq fi kalimat al-Qur'an al-karim*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, First edition. [In Arabic]
  - Naini, M. H. (1994). *Muniat al-talib fi hashiyat al-makasib*. Tehran: Al-Maktabah al-Muhammadiyah, First edition. [In Arabic]
  - Natiq al-Islam, M. & Farzan Jam, A. R. (2016). *About Bitcoin Seekers*. Network. <https://fidibo.com>

- Navabpour, A. , yosefi, A. A. & Talebi, M. (2019). Jurisprudential Analysis of Cryptocurrencies' Functions - Case Study of Bitcoin. *Islamic Economics*, 18(72), 213-243. https://eghtesad.iict.ac.ir/article_34166.html?lang=en
- Qurashi Bana'a, A. A. (1992). *Qamus al-Qur'an*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah, Sixth edition. [In Arabic]
- Raghieb Isfahani, H. (1992). *Al-Mufradat fi Gharib al-Quran*. Beirut: Dar al-Qalam - Al-Dar al-Shamiyah, First edition. [In Arabic]
- Rahbar, F., Zalpour, Gh. & Mirzavand, F. (2003). Definitions, concepts, effects and consequences of money laundering. *Majles and Research*, 10(37), 18-28.
SID: <https://www.sid.ir/paper/438518/fa>
- Sadr, S. M. B. (1997). *Our economy (Iqtisaduna)*. Qom: Islamic Propagation Office, First edition. [In Arabic]
- Safai, H. (2001). *Civil law of persons and property*. Tehran: Mizan Publications. [In Persian]
- Soleymanipour, M. M. , Sultaninejad, H. & Pourmotahar, M. (2017). Jurisprudential Investigation into Virtual Money. *Islamic Finance Researches (IFR)*, 6(2), 167-192. <https://doi.org/10.30497/ifr.2017.2002>
- Tabatabaei Hakim, S. M. (1994). *Nahj al-fiqaha*. Qom: 22 Bahman Publications. [In Arabic]
- Taheri, H. (1998). *Civil law*. Qom: Islamic Publications Office. [In Persian]
- Turayhi, F. (1996). *Majma' al-Bahrayn*. Tehran: Mortazavi, Third edition. [In Arabic]